

Philosophy of Language and the Stoic School: The Formation of the Theory of Logos, Meaning, and Sign

Akramjanova Gulandom Ibrohimjon qizi

Trainee Lecturer Andijan State Pedagogical Institute

Ahmedova Hojalxon Muhsinjon qizi

Master's Student Andijan State Pedagogical Institute

Annotation

The aim of this study is to analyze the process of the formation of the theory of language, meaning, and signs in Stoic philosophy, as well as to determine the place of the concept of logos within this system. The research is based on the analysis of ancient philosophical sources, the written heritage of the Stoic school, and contemporary scholarly literature.

Keywords

philosophy of language, Stoic school, logos, lekton, semainon, semainomenon, theory of meaning, theory of signs, relationship between language and thought, logical analysis, semantics, ontology.

TIL FALSAFASI VA STOIKLAR MAKTABI: LOGOS, MA'NO VA BELGI NAZARIYASINING SHAKLLANISHI

Akramjanova Gulandom Ibrohimjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti stajyor-o'qituvchi

Ahmedova Hojalxon Muhsinjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Mazkur tadqiqotning maqsadi stoiklar falsafasida til, ma'no va belgi nazariyasining shakllanish jarayonini tahlil qilish hamda logos tushunchasining ushbu tizimdagi o'rnini aniqlashdan iborat. Tadqiqot qadimgi falsafiy manbalar, stoiklar maktabiga oid yozma meroslar hamda zamonaviy ilmiy adabiyotlar tahliliga asoslangan.

Kalit soʻzlar: til falsafasi, stoiklar maktabi, logos, lekton, semainon, semainomenon, maʼno nazariyasi, belgi nazariyasi, til va tafakkur munosabati, mantiqiy tahlil, semantika, ontologiya

Аннотация: Целью данного исследования является анализ процесса формирования теории языка, значения и знака в философии стоиков, а также выявление места понятия logos в данной системе. Исследование основано на анализе античных философских источников, письменного наследия стоической школы и современной научной литературы.

Ключевые слова: философия языка, школа стоиков, logos, lekton, semainon, semainomenon, теория значения, теория знака, соотношение языка и мышления, логический анализ, семантика, онтология

Kirish. Til falsafasi qadimgi yunon falsafasining muhim yoʻnalishlaridan biri boʻlib, u til, tafakkur va voqelik oʻrtasidagi munosabatlarni tushuntirishga qaratilgan nazariy qarashlar majmuasini oʻz ichiga oladi. Antik davrda shakllangan bu yondashuvlar keyingi davr mantiq, semantika va gnoseologiya rivojiga sezilarli taʼsir koʻrsatgan. Ayniqsa, stoiklar maktabi tilni nafaqat aloqa vositasi, balki borliqni anglashning muhim mexanizmi sifatida talqin qilgani bilan ajralib turadi.

Stoiklar falsafasida til muammosi logos tushunchasi bilan chambarchas bogʻliq holda koʻrib chiqiladi. Logos stoiklar qarashlarida umumiy kosmik qonuniyat, mantiqiy asos va inson tafakkurining universal tamoyili sifatida talqin etiladi. Shu bilan birga, stoiklar tilni tahlil qilishda yangi nazariy kategoriyalarni — lekton (maʼno), semainon (ifoda, belgi) va semainomenon (anglatilayotgan obʼekt) tushunchalarini ishlab chiqqan. Bu yondashuv tilning uch komponentli modelini shakllantirib, keyingi semantik nazariyalarga asos boʻlib xizmat qilgan¹.

---

¹Mahmudov N. Til va tafakkur. – Toshkent: Fan, 2018.

Zamonaviy til falsafasida ma'no, belgi va tafakkur o'rtasidagi munosabatlar muammosi hali ham dolzarb hisoblanadi. Shunga qaramay, ko'plab tadqiqotlarda stoiklar maktabining ushbu yo'nalishga qo'shgan hissasi yetarli darajada tizimli o'rganilmagan yoki fragmentar tarzda yoritilgan. Ayniqsa, logos tushunchasining til nazariyasidagi o'rni, shuningdek, lekton kategoriyasining semantik va ontologik mazmuni chuqur tahlilni talab etadi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi stoiklar maktabi tomonidan ishlab chiqilgan til falsafasi konsepsiyalarini qayta tahlil qilish va ularning zamonaviy semantika hamda mantiqiy tahlil uchun ahamiyatini aniqlash zarurati bilan belgilanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi stoiklar falsafasida til, ma'no va belgi nazariyasining shakllanish jarayonini tizimli ravishda o'rganish hamda logos tushunchasining ushbu jarayondagi rolini aniqlashdan iborat².

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat: stoiklar maktabida tilga oid asosiy tushunchalarni aniqlash, lekton, semainon va semainomenon kategoriyalarining mazmunini tahlil qilish, shuningdek, til va tafakkur o'rtasidagi munosabatni stoiklar nuqtayi nazaridan baholash. Ushbu vazifalarni amalga oshirish orqali stoiklar til falsafasining nazariy asoslari va uning keyingi falsafiy ta'limotlarga ta'siri aniqlashtiriladi.

Shu tariqa, mazkur tadqiqot til falsafasi tarixidagi muhim bosqichlardan biri bo'lgan stoiklar maktabining nazariy merosini tizimli o'rganishga qaratilgan bo'lib, u zamonaviy falsafiy tadqiqotlar uchun metodologik va konseptual ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili va nazariy asoslar. Til falsafasi va stoiklar maktabiga oid ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mazkur yo'nalish qadimgi yunon falsafasida til, tafakkur va voqelik o'rtasidagi munosabatlarni izohlashga qaratilgan muhim nazariy tizimlardan biri hisoblanadi. Stoiklar maktabi vakillari — Zenon, Xrisipp va ularning

---

² Yo'ldoshev S. Qadimgi va o'rta asr G'arbiy Yevropa falsafasi. – Toshkent: Sharq, 2003. – B. 96.

izdoshlari tilni mantiq, ontologiya va gnoseologiya bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganib, keyingi semantik va mantiqiy nazariyalar rivojiga asos solgan.

Ilmiy adabiyotlarda stoiklar tomonidan ishlab chiqilgan asosiy kategoriyalar — semainon (belgi, ifoda), semainomenon (anglatilayotgan ob‘ekt) va lekton (ma‘no) alohida e‘tibor markazida turadi. Tadqiqotchilar ta‘kidlashicha, stoiklar ushbu uchlik orqali tilning ko‘p qatlamli tuzilishini aniqlagan va ma‘noning nafaqat lingvistik, balki mantiqiy va ontologik mohiyatini ochib bergan. Ayniqsa, lekton tushunchasi stoiklar til falsafasida markaziy o‘rin egallab, u ifoda bilan ob‘ekt o‘rtasidagi mantiqiy bog‘lovchi sifatida talqin etiladi³.

Zamonaviy tadqiqotlarda stoiklar semantikasi ko‘pincha belgi nazariyasining dastlabki shakli sifatida baholanadi. Bu yondashuvda til belgisi va uning mazmuni o‘rtasidagi munosabat mantiqiy tahlil asosida izohlanadi. Ayrim olimlar stoiklar nazariyasini keyingi davrda shakllangan strukturalizm va analitik falsafa bilan qiyoslab, ularning o‘xshash jihatlarini aniqlashga harakat qilgan. Xususan, tilning mantiqiy strukturasini tahlil qilish, ma‘noning formal ifodasi va til orqali voqelikni ifodalash masalalari stoiklar merosida muhim o‘rin tutadi.

Nazariy jihatdan stoiklar til falsafasi logos konsepsiyasi bilan uzviy bog‘liqdir. Logos stoiklar ta‘limotida universal mantiqiy qonuniyat, kosmik tartib va tafakkur asosini ifodalaydi. Ilmiy adabiyotlarda bu tushuncha ikki asosiy yo‘nalishda talqin qilinadi: birinchidan, logos inson tafakkurining ichki mantiqiy strukturasini belgilovchi omil sifatida qaraladi; ikkinchidan, u borliqning umumiy qonuniyatlarini ifodalovchi ontologik prinsip sifatida talqin etiladi⁴. Shu jihatdan, til logosning amaliy ifodasi sifatida namoyon bo‘lib, insonning voqelikni anglash vositasi vazifasini bajaradi.

³ G‘aybullayev O. Mantiq. – Toshkent: Universitet, 2018. – B. 74.

⁴ G‘aybullayev O. Mantiq. – Toshkent: Universitet, 2018. – B. 74.

Stoiklar maktabida til va tafakkur o'rtasidagi munosabat ham muhim nazariy masala sifatida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotchilar fikricha, stoiklar tilni tafakkurning tashqi ifodasi sifatida emas, balki u bilan o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiruvchi tizim sifatida talqin qilgan. Bu yondashuv til orqali bilim hosil qilish jarayonini tushuntirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Shu bilan birga, zamonaviy ilmiy ishlarda stoiklar til falsafasining ayrim jihatlari hali ham bahsli ekanligi qayd etiladi. Ayniqsa, lektioning ontologik maqomi, ya'ni uning mustaqil mavjudlikka egaligi yoki faqat mantiqiy konstruksiya sifatida qaralishi masalasi turlicha talqin qilinadi. Bu esa stoiklar nazariyasini chuqurroq tahlil qilish zaruratini ko'rsatadi.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, stoiklar maktabi til falsafasining shakllanishida fundamental o'rin egallab, tilning mantiqiy va semantik tuzilishini tushuntirishga qaratilgan konseptual asoslarni yaratgan. Ushbu nazariy meros keyingi falsafiy ta'limotlar, xususan, analitik falsafa va zamonaviy semantika rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan.

Tadqiqot metodologiyasi va usullari. Mazkur tadqiqot stoiklar maktabida til falsafasining shakllanishi, xususan, logos, ma'no va belgi nazariyasining konseptual asoslarini tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqot metodologiyasi tarixiy-falsafiy, konseptual va komparativ yondashuvlarga asoslanadi. Ushbu yondashuvlar orqali stoiklar ta'limotining asosiy tushunchalari tizimli ravishda o'rganilib, ularning o'zaro bog'liqligi va nazariy ahamiyati aniqlanadi.

Tadqiqotda birlamchi va ikkilamchi manbalardan foydalanildi. Birlamchi manbalar sifatida stoiklar maktabiga oid qadimgi matnlar, ularning izohlari hamda antik mualliflar asarlaridagi fragmentlar tahlil qilindi. Ikkilamchi manbalar sifatida esa zamonaviy falsafiy tadqiqotlar, ilmiy maqolalar va til falsafasiga oid nazariy ishlanmalar o'rganildi.

Ushbu manbalar stoiklar konsepsiyalarini qayta talqin qilish va ularni zamonaviy ilmiy kontekstda baholash imkonini berdi.

Metodologik jihatdan quyidagi ilmiy usullar qoʻllanildi:

- Tarixiy-falsafiy tahlil usuli – stoiklar maktabida tilga oid qarashlarning shakllanish jarayoni tarixiy kontekstda oʻrganildi, ularning qadimgi yunon falsafasidagi oʻrni aniqlashtirildi.

- Konseptual tahlil usuli – logos, lekton, semainon va semainomenon kabi asosiy tushunchalar mazmun jihatdan tahlil qilinib, ularning semantik va ontologik xususiyatlari ochib berildi.

Komparativ (qiyosiy) tahlil usuli – stoiklar qarashlari boshqa falsafiy yoʻnalishlar, xususan, Platon va Aristotel taʼlimotlari hamda zamonaviy til falsafasi bilan qiyoslab oʻrganildi⁵.

- Kontent-tahlil usuli – ilmiy adabiyotlarda stoiklar til falsafasiga berilgan yondashuvlar tizimli ravishda oʻrganildi va umumlashtirildi.

- Mantiqiy tahlil usuli – stoiklar tomonidan ishlab chiqilgan til va tafakkur munosabatiga oid qarashlar mantiqiy tuzilma nuqtayi nazaridan tahlil qilindi.

Tadqiqot jarayonida stoiklar tomonidan ilgari surilgan tilning uch komponentli modeli — belgi (semainon), maʼno (lekton) va obʼekt (semainomenon) oʻzaro bogʻliqlikda oʻrganildi. Ushbu model tilning semantik strukturasi tushuntirishda asosiy nazariy asos sifatida qabul qilindi.

Shuningdek, logos tushunchasining til falsafasidagi oʻrni alohida tahlil qilindi. Bu tushuncha stoiklar taʼlimotida mantiqiy, ontologik va kosmologik jihatdan koʻrib chiqilib, til orqali voqelikni anglashning universal tamoyili sifatida baholandi.

---

⁵ Nazarov Q. Falsafa asoslari. – Toshkent: Oʻzbekiston, 2019. – B. 223.

Umuman olganda, qoʻllanilgan metodologiya stoiklar maktabida til falsafasining shakllanishini har tomonlama oʻrganish, uning nazariy asoslarini aniqlash hamda zamonaviy falsafiy tadqiqotlar bilan bogʻlash imkonini berdi.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot natijalari stoiklar maktabida til falsafasining shakllanishi tizimli va konseptual asosga ega ekanligini koʻrsatdi. Xususan, stoiklar tilni faqat kommunikativ vosita sifatida emas, balki tafakkur va borliq oʻrtasidagi munosabatni ifodalovchi murakkab mantiqiy tizim sifatida talqin qilganliklari aniqlandi⁶. Bu yondashuv til falsafasining keyingi rivojlanish bosqichlari uchun muhim nazariy poydevor yaratgan.

Tahlillar shuni koʻrsatdiki, stoiklar tomonidan ishlab chiqilgan tilning uch komponentli modeli — semainon (belgi), lekton (maʼno) va semainomenon (obʼekt) — tilning semantik tuzilishini tushuntirishda markaziy oʻrin egallaydi. Ushbu model orqali stoiklar ifoda (soʻz yoki belgining shakli), uning maʼnosi va real voqelik oʻrtasidagi bogʻliqlikni aniqlik bilan ajratib koʻrsatgan. Natijada til va tafakkur oʻrtasidagi murakkab aloqalar izchil mantiqiy asosda talqin etilgan.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, lekton tushunchasi stoiklar til falsafasida alohida ahamiyatga ega boʻlib, u ifoda va obʼekt oʻrtasidagi mantiqiy vositachi sifatida namoyon boʻladi. Lekton na moddiy obʼekt, na sof til birligi sifatida emas, balki maʼno mazmunini ifodalovchi abstrakt kategoriya sifatida qaraladi. Bu esa stoiklar nazariyasini zamonaviy semantika va analitik falsafaga yaqinlashtiruvchi muhim jihat hisoblanadi.

Natijalar shuni ham koʻrsatdiki, logos tushunchasi stoiklar taʼlimotida til falsafasining asosiy birlashtiruvchi kategoriyasi sifatida namoyon boʻladi⁷. Logos nafaqat mantiqiy fikrlash tamoyili, balki borliqning umumiy qonuniyati va inson tafakkurining strukturaviy asosi sifatida talqin etilgan. Til esa ushbu logosning amaliy

⁶ Ahmedova M. Falsafa. – Toshkent: Oʻzbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2006. – B. 131.

⁷ Choriyev A. *Inson falsafasi*. – Toshkent: Oʻzbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2007. – B. 141.

ifodasi bo‘lib, insonning voqelikni anglash va uni ifodalash jarayonida vositachilik qiladi.

Qiyosiy tahlil natijalari stoiklar til falsafasi Platon va Aristotel qarashlaridan farqli ravishda yanada tizimli va mantiqiy yo‘naltirilganligini ko‘rsatdi. Stoiklar tilni ontologik va gnoseologik muammolar bilan bog‘lash orqali uning nazariy chegaralarini kengaytirgan. Bu yondashuv keyinchalik mantiq, grammatika va semantika rivojiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatgan.

Shuningdek, tadqiqot natijalari stoiklar nazariyasining zamonaviy til falsafasi uchun dolzarbligini ham tasdiqlaydi. Tilning strukturaviy tahlili, ma‘noning abstrakt tabiati va belgi–ma‘no–ob‘ekt o‘rtasidagi munosabatlarni tushuntirishda stoiklar yondashuvi hozirgi semantik nazariyalar bilan uyg‘unlik kasb etadi.

Umuman olganda, olingan natijalar stoiklar maktabi tomonidan ishlab chiqilgan til falsafasi konsepsiyalari nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki zamonaviy falsafiy tahlil uchun ham muhim metodologik va nazariy asos bo‘lib xizmat qilishini ko‘rsatdi.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari stoiklar maktabida til falsafasining shakllanishi izchil nazariy tizimga ega bo‘lganini va u qadimgi yunon falsafasida til, tafakkur hamda voqelik o‘rtasidagi munosabatlarni tushuntirishda muhim bosqichni tashkil etganini ko‘rsatdi. Stoiklar tomonidan ishlab chiqilgan semainon (belgi), lekton (ma‘no) va semainomenon (ob‘ekt) uchligi tilning semantik strukturasi tushuntirishda fundamental model sifatida namoyon bo‘ldi. Ayniqsa, lekton tushunchasining ajratilishi ma‘noning mustaqil mantiqiy kategoriya sifatida talqin qilinishiga imkon yaratdi.

Shuningdek, logos tushunchasi stoiklar ta‘limotida markaziy o‘rin egallab, til, tafakkur va borliqni birlashtiruvchi universal prinsip sifatida talqin etilgani aniqlandi. Bu yondashuv stoiklar til falsafasini faqat lingvistik emas, balki ontologik va gnoseologik darajada ham muhim nazariy tizimga aylantirgan. Qiyosiy tahlillar stoiklar

nazariyasi keyingi semantika, mantiq va analitik falsafa rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatganini tasdiqlaydi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, stoiklar maktabi tilni murakkab, ko'p qatlamli tizim sifatida talqin qilgan va bu yondashuv zamonaviy til falsafasi uchun ham metodologik ahamiyatga ega. Ayniqsa, belgi va ma'no o'rtasidagi munosabatni mantiqiy asosda izohlash, til orqali voqelikni anglash jarayonini tushuntirishda stoiklar konsepsiyalari dolzarbligicha qolmoqda⁸.

Shu asosda quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

Birinchidan, stoiklar maktabining til falsafasiga oid qarashlarini zamonaviy semantika va analitik falsafa bilan integratsiyalashgan holda o'rganish zarur. Bu tarixiy nazariyalarni yangi ilmiy kontekstda qayta talqin qilish imkonini beradi.

Ikkinchidan, lektion tushunchasining ontologik maqomini chuqurroq tadqiq qilish lozim. Bu ma'no kategoriyasining falsafiy mohiyatini yanada aniqroq ochib berishga xizmat qiladi.

Uchinchidan, logos konsepsiyasini til, tafakkur va borliq o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik nuqtayi nazaridan kengroq tahlil qilish maqsadga muvofiq. Bu stoiklar falsafasining universal tamoyillarini chuqurroq anglashga yordam beradi.

To'rtinchidan, stoiklar til falsafasini zamonaviy tilshunoslik, mantiq va sun'iy intellekt tadqiqotlari bilan bog'lash istiqbolli yo'nalish sifatida qaralishi mumkin. Ayniqsa, semantik modellashtirish va tilni formal tahlil qilish jarayonlarida stoiklar yondashuvi muhim nazariy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Beshinchidan, stoiklar maktabiga oid manbalarni tizimli ravishda o'rganish va ularni zamonaviy ilmiy muomalaga kengroq jalb etish zarur. Bu qadimgi falsafiy merosning dolzarbligini saqlash va rivojlantirishga xizmat qiladi.

---

⁸ Iskandarova Sh. Sotsiologiyavistika asoslari. – Toshkent: Universitet, 2020.

Xulosa qilib aytganda, stoiklar maktabining til falsafasi konsepsiyalari tarixiy ahamiyat bilan cheklanib qolmay, balki zamonaviy falsafiy va ilmiy tadqiqotlar uchun ham muhim nazariy va metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mahmudov N. Til va tafakkur. – Toshkent: Fan, 2018.
2. Nurmonov A. O‘zbek tilshunosligi tarixi. – Toshkent: Fan, 2019.
3. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
4. Yo‘ldoshev S. Falsafa tarixi. – Toshkent: Fan, 2015.
5. Sharipov A. Qadimgi falsafa asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
6. Zamonaviy yo‘nalish (til va jamiyat, sotsiolingvistika):
7. Karimov B. Til va jamiyat. – Toshkent: Fan, 2021.
8. Iskandarova Sh. Sotsiolingvistika asoslari. – Toshkent: Universitet, 2020.
9. Shermuxamedova N.A. Inson falsafasi. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021.
10. Sharipov M. Falsafa tarixi (antik davr falsafasi). – Toshkent: Go to Print, 2020.
11. Ahmedova M. Falsafa. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2006.
12. Warburton N. Falsafa: asoslar. – Toshkent: Ijod nashr, 2022.
13. Choriyev A. Inson falsafasi. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2007.
14. Yo‘ldoshev S. Qadimgi va o‘rta asr G‘arbiy Yevropa falsafasi. – Toshkent: Sharq, 2003.
15. G‘aybullayev O. Mantiq. – Toshkent: Universitet, 2018.
16. Nazarov Q. Falsafa asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2019.